

PIRMYKŠTĖ MAŠTYSENA

Ananda K. KŪMARASVAMIS

Ananda K. Kūmarasvamis (Ananda K. Coomaraswamy) gimė 1877 m. įtakingo Šri Lankos (ligi 1972 m. Ceylonas) veikėjo ir aristokratiškos kilmės Anglijos piliėtės šeimoje. Motina pasirūpino klasikiniu ir visapusišku išsilavinimu. Galiausiai Londono universitete su pagyrimu baigęs geologiją, būdamas 25 metų amžiaus, Ananda tapo Ceylono mineralogijos tyrimų centro direktoriumi. Daug keliaudamas po kraštą jis aistringai užsidegė vietiniais menais, o paskui ir menais, menu apskritai. Ėmė rašyti menotyros klausimais ir dėl puikaus išsilavinimo netruko šioje srityje išgarsėti. 1917 m. jis jau Indijos ir islamiškojo meno skyriaus Bostono dailiųjų menų muziejuje saugotojas, prižiūrintis milžinišką Rytų meno rinkinį ir skaitantis paskaitas apie jo simbolinį bei metafizinį turinį. Rimtą postūmį A. K. Kūmarasvamiui suteikė pažintis su tuomet jau žinomo tradiconalisto (lietuviškiau – tradiconisto) Renė Genono darbais, o vėliau ir su juo pačiu asmeniškai. Nuo tada A. K. Kūmarasvamis parašo brandžiausius savo darbus kuo įvairiausiai kultūros ir meno klausimais, susiedamas juos į vientisą žmonijos dvasinės tradicijos pynę. Jau ketindamas mesti viešą veiklą, sugrįžti į Indiją ir atsidėti grynai dvasiniam gyvenimui, 1947 m. jis netikėtai visai paliko šį pasaulį.

A. K. Kūmarasvamiui būdinga kilni, itin pagarbi nuostata senųjų ir vadinamųjų pirmųjų kultūrų atžvilgiu (mes jį už tai nepagrįstai pavadintume romantiku), dėl kurios jis ilgą laiką buvo gana šaltai priimamas kultūros antropologų, nors ir sunkiai viešai pakritikuojamas dėl nepaprastos savo erudicijos. Iš dalies ji atbaido ir skaitytoją, pasiklystantį tarp įvairiakalbių išnašų, apimtimi neretai viršijančių patį tekstą. Todėl pateiktame vertime kai kurios pernelyg į šalį nuvedančios minties gijos „nukarpytos“. Vertėjo tikslas – priminti šį neeilinį pasaulinio masto XX a. pirmosios pusės autorių lietuvių skaitytojui ir ypač paskatinti pasidomėti (nebūtinai sekti!) jo pažiūromis tradicinės kultūros tyrinėtojus.

Asmenvardžiai vertime rašomi lietuviškai, angliškosios jų lytys pateiktos atskiru sąrašu gale.

Mitas nėra mano, aš gavau jį iš motinos.

Euripidas, 488-as fragmentas

- Ko gero, nėra kito dalyko, kuris šiuolaikinio mokslo būtų taip plačiai tyrinėjamas ir taip nelmtai nesuprastas kaip folkloras. Sakydami „folkloras“ turime omenyje tą vientisą ir savyje darnią kultūros visumą, kuri nuo priešistorinių laikų mus pasiekė ne knygomis, bet perduodama gyvu žodžiu ir veiksmu – kaip sakmės, pasakos, dainos, žaidimai, amatų, medicinos, žemės ūkio ir kiti ritualai, taip pat visuomenės organizavimo formos, ypač tos, kurias mes vadiname „gentinėmis“. Visa tai sudaro kultūrinį kompleksą, kuris nepriklauso nuo jokių tautinių nei rasinių ribų ir visame pasaulyje yra stebėtinai panašus¹, – žodžiu, nepaprastai gają kultūrą.

1 „Žmonijos metafizinės sampratos gali būti suvestos vos į kelis visuotinai paplitusius tipus“ (Franz Boas. *The Mind of Primitive Man*. New York, 1927, p. 156). „Didieji žmonijos mitai savo esminiais aspektais yra kone monotoniškai vienodi“ (D. C. Holton. *The National Faith of Japan*. London, 1938, p. 90). Herojų gyvenimo schema – universali (Lord Raglan. *The Hero*. London, 1936). Jau prieš pusę amžiaus buvo surinkta per tris šimtus vienos pasakos variantų iš viso pasaulio (M. R. Cox. *Cinderella*. London, 1893).

Folkloras nuo egzoterinės „religijos“ – su kuria jis net gali sueiti į priešpriešą (kaip kad kitu atžvilgiu jis yra priešprieša „mokslui“²) – skiriasi daugiau intelektualiu, o ne moralizuojančiu turiniu, betgi dar akivaizdžiau ir iš esmės – prisitaikymu prie perdavimo liaudyje³. Viena vertus, kaip

2 Priešprieša tarp religijos ir folkloro dažnai kyla iš savotiškos konkurencijos tarp iš viršaus nuleistos naujos „tiesos“ ir senosios tradicijos, kurios dievai paverčiami piktosiomis dvasiomis. Folkloro ir drauge religijos priešprieša su mokslu remiasi požiūriu, esą bet kokios žinios, kurios tik nėra empirinės, yra beprasmės. Itin absurdiška ir apgailėtina padėtis susidaro tuomet (o kaip tik taip neseniai buvo nutikę Anglijoje), kai Bažnyčia susiima rankomis su mokslu siekdama vaikus „apsaugoti“ nuo pasakų, kurios sakančios netiesą.

3 Prisitaikymas prie perdavimo liaudyje pažymėtinas. Šventąja kalba parašytas raštas tam nėra pritaikytas. O kai raštus, pradžioje parašytus tokia šventąja kalba, bandoma pritaikyti prie „nemokytos liaudies“ juos išverčiant ir padarant prieinamus „laisvam nagrinėjimui“, rezultatai būna visiškai kitokie. Pirmu atveju turime dorą ir visuomet suprantamą (nors nebūtinai suprastą) turinio perdavą, antruoju – neišvengiamus nesusipratimus. Dėl to galima pridurti, kad „raštingumas“, nūdien laikomas kone „išsilavinimo“ sinonimu, iš tikrųjų yra daug svarbesnis pramonės nei kultūros požiūriu. Tai, kas savaime aišku ir suprantama valstiečiui indui arba indėnui, yra visiškai nesuvokiama dirbtinai išmokslintoms Amerikos viešųjų mokyklų aukoms.

sakyta, „mitas nėra mano, aš gavau jį iš motinos“; antra vertus, „perėjimas nuo tradicinės mitologijos prie ‘religijos’ mena humanistinį nuosmukį“⁴.

Folkloro turinys metafizinis. Mūsų negebėjimas to pripažinti – visų pirma iš bedugnio metafizikos ir jos techninių terminų neišmanymo. Pavyzdžiui, galima pastebėti, kad pirmykštis meistras būtinai palieka savo darbą šiek tiek neužbaigtą, o pirmykštė motina nemėgsta, kad jos vaikas būtų pernelyg giriamas. Abiem atvejais stengiamasi „negundyti likimo“ ir taip išvengti galimų blogų pasekmių. Mums tai atrodo nesąmonė. Betgi mūsų pačių kalboje tebėra išlikęs paaikškinimas: meistras palieka savo dirbinyje ką nors nebaigta dėl tos pačios priežasties, dėl kurios pasakymas „baigta“ reiškia ne tik galutinai išpildyta, bet ir nebegyva. Tobulumas (*perfection*)⁵ yra mirtis: kai daiktas galutinai padarytas, kai visa kas jame tapo užbaigta, visos jo potencijos jau paverstos veiksmu, – tai galas. (Dievų numylėtiniai miršta jauni.) Meistras savo darbui linki visai ko kito, kaip ir motina savo vaikui. Visai gali būti, kad nei meistras, nei valstietė moteris nebesuvokia šios atsargumo priemonės prasmės, tad ji jau virtusi vien prietarų. Tačiau mes, vadinantys save antropologais, tikrai turėtume gebėti ją suprasti – tą pirminę mintį, kuri vienintelė ir galėjo lemti tokį prietarą, – ir paklausti savęs: ar tik valstietis, šios ar kitos atsargumo priemonės paisydamas, nesisaugo nuo atitinkamos grėsmingos įtaigos, kuriai mes pasidarėme atsparūs tik todėl, kad savo būtį uždarėme aklinau uždaroje sistemoje?

Šiaip ar taip, prietarų sunaikinimas liaudžiai neišvengiamai reiškia (viena ar kita prasme) nelaikę mirtį, mažų mažiausiai – nuskurdintus ir sugriautus gyvenimus⁶. Imkime tipišką atvejį –

4 J. Evola. *Rivolta contro il mondo moderno*. Milan, 1934, p. 374, išn. 12. „Pirmykščiam žmogui mitinis pasaulis buvo tikras. Ir toks tebėra“ (Lucien Lévy-Bruhl. *L'expérience mystique et les symboles chez les primitifs*. Paris, 1938, p. 295). Galima būtų pridurti, kad jis visuomet esti Tiesoje, amžinai dabar, nė kiek nepaveiktas istorijos tiesų ar pasiklydimų. Mitas yra tikras *dabar* arba nebuvo tikras niekuomet.

5 [Lotynų kalboje tas pats vienas žodis *perfectio* reiškia ir ‘atlikimas, baigimas, baigtumas’, ir ‘tobulumas, tobulybė’, iš veiksmažodžio *perficio*, *-ere* ‘padaryti, atlikti, pabaigti, įvykdyti’ ir galiausiai *facio*, *-ere* ‘daryti’. – *Vert. past.*]

6 „Civilizuoto“ žmogaus gyvenimas jau yra nuskurdintas, užtat ir jo įtaka tegali nuskurdinti visus, kuriuos tik pasiekia. „Baltojo žmogaus uždavinys“, apie kurį jis kalba su tokiu pasiskanavimu, prilygsta mirties uždaviniui. Apie „civilizuotų“ tautų skurdą žr. I. Jenkins. The Postulate of an Impoverished Reality. *Journal of Philosophy*, XXXIX, 1942, p. 533 ir t. Eric Meisner. *Germany in Peril*. London,

Australijos aborigenus. D. F. Tompsonas, neseniai tyrinėjęs išpūdingą iniciacinę jų simboliką, pažymėjo „mitologijos palaikomą tikėjimą ritualine bei antgamtime bausme, išstinkančia tuos, kurie nepaiso tėvų ir protėvių tvarkos ar ją pažeidžia. Kai šis tikėjimas protėviais ir jų galia, atėjus ‘civilizacijai’, nusilpo bei nunyko – o aš nežinau nė vieno atvejo, kad įprastomis gentinėmis aplinkybėmis jai būtų nepaklūsta, – bematant prasidėjo chaosas ir rasės mirtis“⁷. Pasaulio muziejai sauskimši visokiausių tradicinio meno pavyzdžių, paveržtų iš galybės tautų, kurių kultūras sugriovė pragaištingoji industrinė civilizacija, – tautų, kurios buvo priverstos mesti savo ištobulintas aukšto lygio technikas bei prasmingas gyvenimo lytis, kad vos galėtų pramisti iš samdomo darbo žaliavų pramonėje⁸. Tuo pat metu šiuolaikiniai mokslo vyrai (su viena kita pagerbtina išimtimi⁹) folkloro turinį tėra supratę taip pat menkai, kaip anksčiau misionieriai, kovoję su juo kaip su „velniškais pagonių pramanais“. Antai Seras Džeimsas Džordžas Freizeris, visą gyvenimą paskyręs liaudies tikėjimams bei papročiams su visais jų išsišakojimais, galų gale tesugebėjo pasakyti, su išdidaus pranašumo priegaide, kad jam „teko nuo žmogaus proto aukštumų – lyg Mozei nuo Pisgos kalno – žingsnis po žingsnio apžvelgti didžią dalį žmoni-

1942, p. 41, 42; W. Andrae. *Die ionische Säule: Bauform oder Symbol?* Berlin, 1933, p. 65.

7 *Illustrated London News*, February 25, 1939. Tradicinė civilizacija remiasi atitikimu tarp giliausios žmogaus prigimties ir ypatingo jo pašaukimo (žr. René Guénon. *Initiation and the Crafts*. *Journal of the Indian Society of Oriental Art*, VI, 1938, p. 163–168). Priverstinis šios darnos ardyimas užnuodija pačius gyvasties šaltinius ir paleidžia ištiesą srautą pakrikimų bei kančių. „Civilizacijos“ atstovas to negali suprasti, nes pati pašaukimo samprata jam yra praradusi prasmę ir virtusi „prietarų“: „civilizuotas“ žmogus, kaip savotiškas ekonominis vergas, gali būti priverstas arba savo noru imtis bet kokio darbo, kurio regimai reikalauja materiali nauda arba spiria socialinės ambicijos, visai nepaisydamas savo asmeniško būdo, todėl ir negali suprasti, kad iš paveldimo pašaukimo išplėštas žmogus praranda „pragyvenimą“ daug Gilesne prasme nei vien ekonominė.

8 Žr. Coomaraswamy. „Notes on the Savage Art“, „Symptom, Diagnosis, and Regimen“. *Figures of Speech or Figures of Thought: the Traditional View of Art*. Edited by William Wroth. London: Luzac & Co., 1946, Chaps. XVI (pp. 213–222) XVII (pp. 223–223).

9 Tepaminėsiu vos kelis geriausiai man žinomus veikalus: Paul Radin. *Primitive Man as Philosopher* (New York, 1927) ir *High Gods in North America* (Oxford, 1933); Karl von Spiess. *Marksteine der Volkskunst* (1937) ir *Vom Wesen der Volkskunst* (1926); Konrad Th. Preuss. *Lehrbuch der Völkerkunde* (Stuttgart, 1939) ir kt. Karlas Gustavas Jungas iš sąrašo iškrenta dėl išimtinai psichologinės simbolių interpretacijos, sąmoningo ir viešai pareikšto bet kurios metafizinės reikšmės atmetimo.

jos. Lyg kokių subtilių apžavų buvau sugundytas iširti ir įvertinti tai, ko negaliu pavadinti niekaip kitaip nei tamsiais, tragiškais žmogaus pasiklydimais ir kvailystėmis, bevaisiais bandymais, išsvaistytu laiku ir žlugusiomis viltimis.¹⁰ Žodžiai, veikiau primenantys kaltinamąją išvadą šiuolaikinei Europos civilizacijai nei pirmykštės visuomenės kritiką.

Skiriamoji tradicinės visuomenės ypatybė yra tvarka. Tiek visos bendruomenės, tiek individo, kad ir kokios būtų jo funkcijos, gyvenimas sutinka su pripažinta darna, kurios teisėtumu niekas neabejoja. Nusikaltėlis čia yra ne tas, kuris nenori deramai elgtis, o veikiau tas, kuriam neišeina¹¹. Kai auklėjimas ir viešoji nuomonė nederamą elgesį padaro tiesiog absurdišką, ir kai pašaukimo samprata apima profesinę garbę, „nenorėjimas“ deramai elgtis labai retas. Tikėjimas – aristokratiška dorybė, netikėjimas – minios būklė. Kitaip tariant, tradicinė visuomenė yra vieninga visuomenė ir tuo ji iš esmės skiriasi nuo proletarinės arba individualistinės visuomenės, kurioje didžiąsias elgesio problemas sprendžia daugumos tironija, o mažąsias – kiekvienas pats sau, užtat negali būti jokio tikro sutarimo, o tik konformizmas arba nonkonformizmas.

Dažnai laikomasi nuomonės, esą tradicinėje visuomenėje, gentinio ar klaninio gyvenimo sąlygomis, kuriomis kaip tik ir suveša liaudies kultūra, individas į savo gyvenimo būdą įsprautas per prievartą. Teisingiau būtų pasakius, kad šiomis sąlygomis individas tiesiog neturi socialinių ambicijų. Įsitikinimas, esą tradicinėje visuomenėje individas yra valdomas „tvirtos rankos“, gerokai prasilenkia su tiesa. Priešingai – kaip tik

demokratijos, sovietai ir diktatūros primeta žmogui gyvenimo būdą iš išorės¹². Vieningoje visuomenėje tam tikras gyvenimo būdas yra neišvengiamas ta prasme, kuria būsimą likimą savaime nulemia sudarytos priežastys. Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, kaip tradicinės visuomenės tvarka dera su prigimtimi: būtent vieninga visuomenė suteikia geriausias galimybes savo nariams pasiekti asmeninį išsipildymą – t. y. galimybę peržengti savo individualizmo ribas. Tiesą sakant, kaip tik toks asmeninis išsipildymas ir yra tradicijos tikslas. Kaip tik čia, Žiulio Romeno žodžiais (beje, ypač tinkamais hindų visuomenei) tariant, mes aptinkame „kuo įvairiausių, neįkainojamo turtingumo ir sodrumo sąmonės būsenų darną“¹³.

Tikrasis folkloras liaudyje perteikia tą patį, kas atitinkamai išsilavinusioje aplinkoje sudaro ortodoksinę elito tradiciją. Negana to, santykis tarp liaudies ir išsilavinusiųjų metafizikos yra analogiškas (ir iš dalies identiškas) santykiui tarp mažųjų ir didžiųjų misterijų. Dažniausiai abi pasitelkia tuos pačius simbolius, tik pirmoji daugiau tiesiogiai, o antroji juos supranta alegoriškai. Pavyzdžiui, liaudies padavimų milžinai ir herojai – tai išsilavinusiųjų mitologijos titanai ir dievai; pasakų herojaus septynmyliai batai atitinka mitinius Agnio ar Budos šuolius; nykštukas – tas pats Sūnus, kurį Ekhartas apibūdino kaip „mažą, bet galingą“.

Kol tebėra žinomas folkloro turinys, tol tebeturime pagrindą, ant kurio įmanoma atkurti visą iniciacinį mokymą.

10 Knygos *Aftermath* (London, 1936) pratarmė. Vienintelė Freizerio darbų išliekamoji vertė – dokumentinė, visi jo išvedžiojimai bus pamiršti.

11 Nuodėmė (sanskritiškai *apāraddha*, pažodžiui ‘nepataikymas’), kaip bet koks nukrypimas nuo deramos tvarkos, yra savotiškas negrabumas, kylantis iš meistriškumo stokos. Štai gyvenimo ritualas: jį atliekant svarbu, kad visa, kas daroma, būtų daroma teisingai, deramai. Ir visai nesvarbu, kaip žmogus jaučiasi dėl savo darbo ar savo gyvenimo: visi tokie jausmai yra šališki ir nukreipti į save. O jeigu deramai atlikdamas ritualą ar bet kokią kitą veiksmą žmogus dar ir suvokia jo paskirtį, jeigu visi jo veiksmai yra sąmoningi, o ne vien tik instinktyvus atoveiksmis į malonumą ar skausmą, patirtą ar numatomą, tai toks sąmoningumas pamatiniams principams savaime išvirsta į dvasios laisvę. Kitaip tariant, kai tik veiksmas savaime yra teisingas, jis savaime yra simboliškas ir nurodo būdą, arba kelią, kuriuo gali būti pasiektas galutinis tikslas. Ir atvirkščiai: kas elgiasi nederamai, elgiasi pagal savo nuomonės ir, temokėdamas vien tai, kas „patinka“, apriboja savo asmenį savojo individualumo mastu.

12 Demokratija – kai visus valdo proletarų dauguma; sovietai – kai visus valdo proletarų mažuma; o diktatūra – kai visus valdo vienas proletaras. Tradicinėje vieningoje visuomenėje valdymą atlieka paveldimoji aristokratija, kurios užduotis – palaikyti amžiniais principais grįstą tvarką, kad savo valios neprimestų jokia atsitiktinė „partija“ ar kieno nors „interesai“ (nes kaip tik tai ir būtų tikroji tironija).

„Liberalioji“ klasių kovos teorija remiasi prielaida, neva tarp skirtingų klasių negali būti jokių bendrų interesų, – jos tegali viena kitą engti ar būti engiamos. Betgi klasikinės valdžios teorijos remiasi nešališko teisingumo samprata. Daugumos valdžia praktiškai yra nuolatinė priklausomybė nuo nepastovios „jėgų pusiausvyros“, kuri iš esmės reiškia nepalaujamą vidinį karą. Didesniu mastu ši būklė tiksliai atitinka pastangas palaikyti galių pusiausvyrą tarp valstybių, o šios pastangos kaip tik ir sukelia karus.

13 „Kuo stipresnė ir gyvybingesnė visuomenė, tuo mažiau joje išorinės prievartos“ (G. Gurvitch. Mass, Community, Communion. *Journal of Philosophy*, XXXVIII, 1941, p. 488).

***

Dabar aptarkime pačią „pirmąją mąstyseną“, nagrinėtą tiek antropologų, – mąstyseną, kuri pasireiškia tokiose visuomenėse kaip mūsų nusakytoji ir kuri vadinama tradicine. Pirmiausia turi būti atmestos dvi glaudžiai susijusios prielaidos. Pirmoji – kad iš viso esama tokio dalyko kaip „pirmąjė“, arba „alogiškas“, mąstymas, skirtingas nuo civilizuoto, arba mokslinio. Vyresniosios kartos „animistams“ dar buvo savaime suprantama, kad „jeigu mes, tokio proto, kokio esame, atsidurtume pirmąjė žmonių padėtyje, tai mąstytume ir elgtumės visai kaip jie“¹⁴. Antroji prielaida – tai tikių antropologų bei psichologų kaip Liusjenas Levi-Briulis išvengiama kone praraja tarp pirmąjės mąstysenos ir mūsų mąstysenos¹⁵. Nesutarimą šiuo klausimu iš dalies paaikškina tikėjimas pažanga, gerokai iškrypęs mūsų civilizacijos istorijos sampratą. Pernelyg noriai mes manomės esą pažengę, o šiuolaikinėms pirmąjėms visuomenėms priskiriame vadinamąją pirmąją mąstyseną, nepastebėdami, jog daugelis šios mąstysenos požymių mūsų namuose gal net ryškesni nei kur nors Afrikos džiunglėse. Krikščionis ar hindas savo pažiūromis daugeliu atžvilgių yra artimesnis „laukiniui“ nei moderniam buržua. Tikroji skirtis tad iš tikrųjų yra tarp šiuolaikinės ir viduramžių arba Rytų mąstysenos, ir tai ne rūšinė skirtis, o tokia kaip skirtumas tarp ligos ir sveikatos.

Taigi aptarsime tokią „pirmąją mąstyseną“, kokią ją aprašo, kartais itin nuodugnai, L. Levi-Briulis ir kiti psichologai bei antropologai. Pirmiausia – jai priskiriamos „kolektyvinės idėjos“¹⁶,

14 G. Davy. *Psychologie des primitifs d'après Lévy-Bruhl. Journal de psychologie normale et pathologique*, XXVII, 1931, p. 112.

15 „Prelogizmo“ kaip tokio atmetimą žr. O. Leroy. *La Raison primitive* ir W. Schmidt. *The Origin and Growth of Religion*, p. 133, 134. Olivjė Lerua, nagrinėdamas karaliaus dieviškumą, be kita ko, užsiminė, jog pirmąjė savo tiriamųjų mąstymą Levi-Briulis ir Freizeris pavadino tik todėl, kad jį aptiko pirmąjė visuomenėse, o pačias visuomenes pavadino pirmąjėmis tik todėl, kad toks pirmąjė požiūris jiems teikė pasitenkinimą. Levi-Briulio teorijos dabar jau kone visuotinai atmestos, ir dauguma antropologų bei psichologų pripažįsta, kad pirmąjė žmogaus protiniai gebėjimai buvo tokie pat kaip mūsų. Plg. Polą Radiną: „gebėjimu logiškai ir simboliškai mąstyti civilizuotas žmogus nuo pirmąjė nesiskiria“ (Paul Radin. *Primitive Man as Philosopher*, p. 373; jį cituoja W. Schmidt. *Origin and Growth of Religion*, p. 202, 203; Franz Boas. *The Mind of Primitive Man*, p. 156).

16 Antropologų „kolektyvinės idėjos“ – tai tiesioginė minėto tradicinės visuomenės vieningumo apraška, tik su ta svar-

t. y. bendros, bendruomeninės idėjos, priešingai civilizuotai visuomenei, kurioje kiekvienas užsiima savomis idėjomis¹⁷. Kad ir kaip įvairuotų detalės, liaudies literatūra, pavyzdžiui, pasakoja istorijas apie herojus, kurie visi patiria esmiškai tuos pačius nuotykius ir pasižymi tomis pačiomis savybėmis. Nė akimirksniui niekam nesimilktelėjo, kad vaizdinių bendrumas visai nebūtinai mena šių vaizdinių kolektyvinę kilmę. Teigiama, neva pirmąjė mąstymo tiesos kyla ne iš patyrimo, bent jau ne iš tokio „logiško“ patyrimo kaip mūsų. Tačiau tai, ką pirmąjė žmogus patiria, kaip tik ir yra jo tiesa. Tokia kritika verta tiek pat, kiek meno istoriko, kritikuojančio pirmąjė meną, kad šis „neatitinka gamtos“, arba literatūros istoriko, reikalaujančio individualaus charakterio psichoanalizės. Pirmąjė žmogui tokie niekai nerūpėjo – jis mąstė tipologiškai. Tipologiškas buvo ir jo „išsilavinimas“, nes tipu galima sekti, o atskirybę – tik mėgdžioti.

Kita pagarsėjusi „pirmąjė mąstysenos“ ypatybė buvo pavadinta dalyvavimu, tiksliau – mistiniu dalyvavimu [*participation mystique*]. Daiktas nėra vien tik tai, kas matoma, bet ir tai, ką jis išreiškia. Gamtos ar dirbtiniai daiktai pirmąjė žmogui yra ne kitos, aukštesnės tikrovės sutartiniai simboliai, kokiais juos galime laikyti mes, o tiesioginės jos apraiškos¹⁸. Pavyzdžiui, erelis arba liūtas ne tiek simbolizuoja ar vaizduoja Saulę, kiek yra pati Saulė jų pavidalu (pavidalas čia yra svarbesnis už prigimtį, per kurią pasireiškia). Tuo pačiu būdu kiekvienas namas yra pasaulis jo pavidalu, taip pat kiekvienas aukuras,

■
bia išlyga, kad antropologai turi omenyje ne vien pačių idėjų bendrumą, bet ir jų kilmės bendrumą, remdamiesi prielaida, jog esama tokio dalyko kaip liaudies kūryba ar masių padaromi spontaniški atradimai. Iš tikrųjų „liaudies literatūra niekuomet nėra sukurta liaudies“ (Lord Raglan. *The Hero*, p. 145).

17 Normalioje visuomenėje niekas negalvoja vien už save, kaip nėra privačios aritmetikos. Proletarinėje kultūroje niekas išvis negalvoja, o tik puoselėja atitinkamą rinkinį prietarų, daugiausia žurnalistinės bei propagandinės kilmės, nors branginamų kaip „asmeniniai įsitikinimai“. Tradicinės kultūros idėjos tokios, kad jų privati nuosavybė tiesiog neįmanoma. „Kas iš tikrųjų sieja žmones, tai kultūra – visų bendros idėjos ir vertybės“ (Ruth Benedict. *Patterns of Culture*, Boston, 1934, p. 16). Kitaip tariant, religija ir kultūra normaliomis aplinkybėmis yra neperskiriamos, o ten, kur kiekvienas galvoja tik už save, išvis nėra visuomenės – tik žmonių aibė.

18 Šri Ramakrišna yra prisipažinęs: „Kartą žiūrėjau ramli los pastatymą ir išvydau, kad atlikėjai iš tikrųjų yra Sita, Rama, Lakšmana, Hanumanas ir Bibhišana. Tada juos vaidinusius aktorius bei aktorės ėmiau ir pagarbinau.“ [Skr. *rāmīlā*, pažodžiui ‘Ramos žaidimas’, – tradicinis Ramajanos eposo inscenizacijų teatras. – *Vert. past.*]

įkurtas žemės viduryje. Mes to negalime suprasti tik todėl, kad mums svarbesni patys daiktai nei tai, ką jie reiškia, svarbesni paskiri faktai nei universalios idėjos. Kilmė iš gyvūno–totemo yra visai ne tai, kas vaidenasi antropologui (eilinis literalistinis absurdas), – tai kilmė iš Saulės, visų Progentainio, Progenitoriaus, Pradžiapacio, tuo pavidalu, kuriuo jis klando pradininkui apsireiškė regėjime arba sapne. Ta pati logika grindžia Komuniją – Tėvas Progentainis savo palikuonių paukojamas ir suvalgomas švento gyvūno pavidalu: „Imkite ir valgykite, tai yra mano kūnas.“¹⁹ Kaip apie tokius simbolių yra pasakęs Levi-Briulis, „dažnai jų tikslas yra ne regimai ‘perteikti’ provaizdį, o palengvinti dalyvavimą“, tad „jeigu esminė jų paskirtis yra ‘perteikti’, tiesiogine šio žodžio prasme, nematomas būtybes ar daiktus taip, kad jie taptų paveikūs, tai jie visai neprivalo būti šių būtybių ar daiktų pavidalo, būti jų reprodukcijomis“²⁰. Priešingai nei šiuolaikinio „menininko“ estetiškos ar dekoratyvinės paskatos (jam išlikę senoviniai motyvai tėra beprasmės „meninės formos“), pirmąsio meno tikslas savaime paaiškina abstraktų jo pobūdį. „Mes, civilizuoti tie žmonės, esame praradę ‘pirmąsį sielos vaizduotę’ (*Urbildseele*). Mes nebegyvename apsupti savo vidinių pavidalų – pavirtome žiūrovais, bematančiais juos vien per atspindį išorėje.“²¹

Pirmąsio ir „liaudies“ meno aukštesnį intelektualumą dažnai pripažįsta netgi tie, kurie šiaip jau meno „emancipaciją“ nuo kalbinių bei komunikatyvinių funkcijų laiko pageidautina pažanga. Antai Valdemaras Deona rašo: „Primityvizmas idėjas išreiškia per meną“, bet menas „vystėsi... progresyvaus natūralizmo link“, vaizduodamas daiktus nebe „kaip jie suvokiami“ (aš veikiu tarčiau „kaip jie suprantami“), o „kaip jie matomi“, šitaip abstrakciją pakeisdamas regimybe, ir šią raidą „nuo idealizmo prie natūralizmo“, kurioje

forma (išvaizda) ima dominuoti prasmės atžvilgiu, galutinai esą išpildė graikų genijus, „meniškesnis už visų kitų“²².

Prarasti meną mąstyti vaizdiniais reiškia ne ką kita, kaip prarasti tikrąją metafizikos kalbą ir nusmukti į žodinę „filosofijos“ logiką. Antai toks abstraktus, ar veikiu pirmąsio, pavidalas kaip neolitinis saulės ratas (kuriame mes teįžvelgiame „gamtos jėgų garbinimą“), t. y. ratas, kurį sudaro centras ir jį supantys stipinų spinduliai. Tai neišsami turtingo turinio vaizdinys, kuriam išskleisti prireiktų ne vieno tomo, o kai kurios jo nuorodos išvis sunkiai išsakomos žodžiais. Pati pirmąsio bei liaudies meno prigimtis įrodo jo iš esmės intelektualų turinį. Ne vien grafiniai atvaizdai, iš tikrųjų kiekvienas rykas buvo daromas taip, kad be savo praktinės naudos turėtų dar ir prasmę. „Kūno ir dvasios poreikiai tenkinami drauge.“²³ „Kas kūniška ir kas dvasiška, dar neišsiskyra.“²⁴ „Prasmingas pavidalas, kurio fizinė ir metafizinė pusės pradžioje sudarė pusiausvyrą, kol pasiekė mus, tolydžio prarado turinį, ir mes dabar tai vadiname ‘ornamentu’.“²⁵ Visa, ką mes vadiname „išradimais“, tėra nuo seno žinomų metafizinių principų pritaikymas praktiniams tikslams. Ir kaip tik todėl tradicija esminius išradimus visuomet priskiria kultūriniam herojui protėviui (kuris galiausiai visuomet yra Saulės ainis), taigi – pirmąsio apreiškimui.

Tokiu atveju, kad ir kokia utilitariška būtų daikto paskirtis, nėra jokio reikalo aukoti jo pavidalui būdingos pirminės simboliškos prasmės. Priešingai, gamtinio tinkamumas ir gražumas tiek ir priklauso nuo juodu grindžiančios formos, tiek ir jį išreiškia. Labai aiškiai tai matyti, pavyzdžiui, tokiam senoviniame išradime kaip susegamasis žiogelis, kuris, savo ruožtu, yra ne kas kita kaip perdirbtas dar senesnis išradimas – tiesus smeigtukas, viename gale smailas, o kitame turintis

19 [Mt. 26.26. – *Vert. past.*] Teiginyje „kai kuriais atvejais mums nėra lengva pasakyti, ar čiabuvis mano iš tikrųjų esąs priešais tam tikrą (nematomą) būtybę, ar tik priešais jos simbolį“ (Lévy-Bruhl. *L'expérience mystique*, p. 206) tie „mes“ gali žymėti tik tokią profanišką mąstyseną, kokią autorius turi omenyje kalbėdamas apie „civilizuotą“ ar „emancipuotą“ žmogų, arba save. Išsilavinęs katalikas ar hindas nėra už ką nepasakys „ši pirmąsio simbolių ypatybė kelia mums didelių sunkumų“, ir galima tik stebėtis, kodėl mūsų autorius šitaip glumina „laukiniai“, o ne šiuolaikiniai metafizikai. Nors iš tikrųjų tai nėra nestebina: toks santykis kyla iš prielaidos, kad išmintis prieinama tik *mums*, o laukiniai išvis neskiria tikrovės nuo regimybės. Todėl, kad mes nusprendėme pirmąsio religinius kultus apibūdinti kaip „gamtos garbinimą“ – mes, kurie esame tikrieji gamtos garbintojai.

20 Lévy-Bruhl. *L'expérience mystique*, p. 174, 180.

21 R. R. Schmidt. *Dawn of the Human Mind*, p. 7.

22 W. Deonna. Primitivisme et classicisme. *Bulletin de l'Office Internationale des Instituts d'Archéologie et d'Histoire d'Art*, IV, nr. 10, 1937.

23 R. R. Schmidt. *Dawn of the Human Mind*, p. 167. Kažin, ar „pirmąsio žmogus“ jau buvo platonikas, o gal Platonas tebebuvo pirmąsio žmogus, kai meną pavadino teisėtu tik tuo atveju, jeigu šis „rūpinsis tais piliečiais, kurie bus geri ir kūno, ir sielos atžvilgiu“ („Valstybė“ 409.e–410.a), ir patarė „nelavinti nei sielos atskirai nuo kūno, nei kūno atskirai nuo sielos“ („Timajus“ 88.b–c). [Platonas. *Valstybė*. Iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius. Antrasis pataisytas [= atitaisytas] vertimas. Vilnius: Pradai, 2000, p. 124; ir Platonas. *Timajus. Kritikas*. Iš [senosios] graikų kalbos vertė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai, 1995, p. 153. – *Vert. past.*]

24 A. M. Hocart. *Les Castes*, p. 63. Tokiomis aplinkybėmis „kiekvienas pašaukimas buvo žynystė“ (ten pat, p. 27).

25 Andrae. *Die ionische Säule*, p. 65.

galvutę, žiedelį, arba akį, taigi adata. Kaip smeigtukas, jis tiesiog persmeigia medžiagas ir taip savaime jas susega, o kaip adata, susega jas palikdamas po savęs „pėdsaką“ – giją, nyrančią jam iš akies. Žiogelis pasidaro tada, kai pradžioje tiesus smeigtukas ar adata užlenkiama pati į save taip, kad smaigalys sugrįžtų į akį ir joje laikytusi, šitaip kartu susegdamas visas medžiagas, kokias tik yra persmeigęs.

Kas yra susipažinęs su iniciacinės simbolikos technine kalba (šiuo atveju, amatams taikomų „mažųjų misterijų“ kalba), tas išsyk pastebės, jog tiesus smeigtukas, arba adata, simbolizuoja gaminimą, o žiogelis – atgaminimą. Negana to, žiogelis atitinka sagą, kuri irgi susega medžiagas, būdama prisietą prie vienos iš jų siūlu, veriančiu ją per jos skylutes, o šios savo ruožtu atitinka adatos akį. Metalinis adatos smaigalys ir jai iš paskos pasilieianti gija (ir kai sustiprinta sagos, atitinkančios adatos akį, ir kai ne) reiškia tą patį – tai „dvasios gija“ ([sanskritiškai] *sūtrātman*), kuria Saulė prisieja ir „prisega“ visa ką prie savęs. Saulė – pirmapradis siuvinėtojas ir siuvėjas, iš gyvybės gijų audžiantis visatos audinį, analogišką mūsų drabužiams²⁶.

Metafizikai nesuvokiama, kaip tokie dalykai, matematiškai tiksliai išreiškiantys doktriną, galėtų būti „išrasti“ neatsižvelgiant į jos prasmę. Žinoma, antropologo įsitikinimu, visas tokias prasmes jiems tepriskiria rafinuotas simbolistas (panašiomis teisėmis galima būtų apsimitinėti, jog ir matematinė formulė galėjo būti atrasta atsitiktinai). Betgi tai, kad žiogelis ar smeigtukas mums bėra vien tik beprasmis praktinis patogumas, aiškiai liudija mūsų profanišką neišmanymą ir tik patvirtina, jog tokie pavidalai, „kol pasiekė mus, tolydžio prarado turinį“ (Valteris Andrė). Menotyryninkas ne savavališkai „priskiria“ prasmę tokiems pavidalams, o paprasčiausiai perskaito ją, nes ši prasmė sudaro jų vidinį „būdą“, ar „gyvastį“, kuri

26 „Saulė – tai segė (*āsañjanam*, galima būtų versti ir ‘saga’), šį pasaulį prisėgusi per visas keturias jo šalis... Ji veria šiuos pasaulius savo gija, o ši gija – tai Dvasios dvelksmas“ („*Śatapatha brahmana*“ VI.1.17 ir VIII.7.3.10). Plg. „*Atharvavedā*“ IX.8.38, taip pat „*Bhagavadgītā*“ VII.7: „Visa suverta ant Manęs kaip karoliai ant gijos.“ Dėl „dvasios gijos“ vaizdinio dar plg. Homero „*Iliadā*“ VIII.18 ir toliau; Platono „*Teaitetā*“ 153 bei „*Istatymus*“ 644; Plutarcho *Moralia* 393 ir toliau; Hermio Trismegisto vardu pasirašytą knygelę XVI.5.7; Jono Evangeliją 12.32; Dantės „*Rojų*“ I.116; Rūmi „*Dyvanā*“ (odė XXVIII: „Jis įdavė man gijos galą...“); Viljamo Bleiko *I give you the end of a golden string* „Įduodu tau auksinės gijos galą“ ir t. t. Mes juk kalbame apie gyvų kūnų „audinius“. Daugiau žr. Comaraswamy, „The Iconography of Durer’s ‘Knots’ and Leonardo’s ‘Concatenation’“, 1944, ir „Spiritual Paternity and the Puppet-Complex“, 1945.

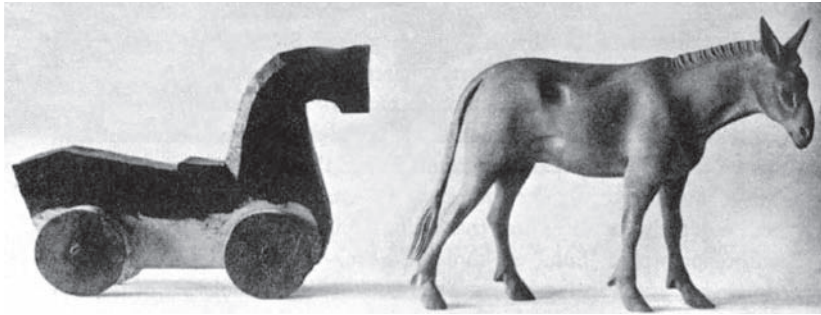
1 pav. Sarmatiškas (?) ornamentas.

glūdi juose nepriklausomai nei nuo atitinkamo laikotarpio konkretaus menininko, nei nuo mūsų supratimo ar nesupratimo. Šiuo atveju žiogelio ir smeigtuko prasmę buvus suvokiamą įrodo tai, kad priešistorinių segių galvutės, arba akys, reguliariai būdavo puošiamos soliariniais simboliais²⁷.

Kadangi simboliškasis liaudies menas neketina mums aiškinti, kokie daiktai yra, o tiesiog pasitelkia ir nurodo vaizdinius, kuriuos tie daiktai mena, tiktų (užuot vadinus jį abstrakčiu) pripažinti jam algebros kokybę. Šia prasme jis iš esmės skiriasi nuo realizmui priklausančio profaniško, arba „aritmetiško“, meno, kurio tikslas – būtent papasakoti mums, kokie daiktai yra, išreikšti menininko asmenybę ir sukelti atitinkamą emocinę reakciją. Liaudies meno mes nevadiname abstrakčiu, nes jo lytys radosi ne nuo ko nors atsitraukus, ką nors praleidus; nevadiname jo konvencionaliu, nes jo lytys radosi ne eksperimentuojant ir dėl ko nors susitarus; nevadiname jo nei dekoratyviu šiuolaikine šio žodžio prasme, nes jis nėra beprasmis. Tiesą sakant, tai menas iš esmės, ir veikiau antgamtinis nei „natūralistinis“. Liaudies meno prigimtis tad savaime yra pakankamas jo intelektualumo įrodymas: tai „dieviškas paveldas“ tikrąja žodžio prasme.

1-ame ir 2-ame paveiksluose pateikiame tris pavyzdžius – du liaudies ir vieną buržuazinio meno, kad būdingas pastarojo stačiokiškumas, beprasmiskumas ir šlykštumas būtų akivaizdus. 1-ajame paveiksle – sarmatiškas „ornamentas“, veikiausiai žirgo pakinktų papuošalas. Viduryje – šešių stipinų ratas, aplink kurį sukasi keturios

27 Žr. Christopher Blinkenberg, *Fibules grecques et orientales*, Copenhagen, 1926. Šių segių puošyba – tai ištisa soliarinių simbolių enciklopedija.

2 pav. Žirgelis ir asilas – liaudies meno ir buržuazinio meno pavyzdžiai.

žirgų galvos, irgi pažymėtos ratais, sudarančios sūkurį, arba svastiką. Visiškai aišku, jog tai dieviškoji „vilkstinė“ – dangiškosios Saulės sukimasis keturiais žirgais kinkytose keturratėse vežėčiose. Šitokio pobūdžio atvaizdai savo turiniu toli pranoksta vėlesnius, vaizduojančius antropomorfišką Saulę – atleisti sudėjimo personažą, stovintį keturių šaunių žirgų traukiamuose ratuose.

Kiti du pavyzdžiai – tai šiuolaikiniai indiškai mediniai žaislai: pirmajame atpažįstame metafizinį formalųjį meną, kurio atitikmenų galima aptikti per visą tūkstančius metų siekiančią tradiciją; antrasis – europietiškos įtakos padarinys: jos paveiktas menininkas ėmėsi nebe „mėgdžioti gamtą“ per jos veikimo būdą, o tiesiog mėgdžioti gamtą per jos regimąsias apraiškas. Jei kuris iš šių dviejų menų gali būti pavadintas naiviu, tai jau tikrai ne tradicinis liaudies menas!

Būdingi antropologų pasisakymai apie „pirmąją mąstyseną“, iš kurių kelis galima pacituoti, dažnai itin taikliai nusako – tik ne tai, ką norėjo autorius, t. y. žemesnio lygio sąmonę bei suvokimą, o tiesiog priešingai – iš esmės aukštesnę sąmonę nei civilizuoto žmogaus, priartėjančią prie tokios, kokią mes pavadintume pirmaprade. Pavyzdžiui: „Pirmąjį protas gyvenimą patiria kaip visumą... Menas nebuvo skirtas juslių tenkinimui.“²⁸ Robertas Rudolfas Šmitas pažymi, jog „pagoniškuose liaudies papročiuose, mūsų liaudies prietaruose iki šiol gyvi priešistorinių laikų dvasios žygiai ir pirmųjų išvalgų atspindžiai – dieviškas paveldas... Iš prigimties kiekviena siela, kiekvienas protas atitinka savo fiziologinį organizmą. <...> Pasaulį gyva būtybė suvokia kaip partnerį, tik nesąmoningą, neindividualų, – kaip esminę savojo Ego dalį. Jis įsivaizduojamas esąs paveikiamas žmogaus pastangų ir kančių... Gamtos žmogus gyvena savo vaizdiniuose. Jis suvokia juos kaip ištisą eilę tikrovių. Jo regmės užtat ne tik yra tikros – jos sudaro objektyvią aukštesnę

28 Earl Baldwin Smith. *Egyptian Architecture*. New York, 1938, p. 27. „Koks didingas išradimas – jaudinti jusles dėl jų pačių“ (Alfredas Nortas Vaithedas). Ar tikrai? „Ne, net jeigu visi pasaulio žmonės ir arkliai, siekdami malonumo, skelbtų tai esant kriterijū!“ (Platonas, „Filebas“ 67).

tikrovės išvalgą... Protavimas talentą tik daugiau mažiau suvaržo. Meniškos prigimties, poetai, tapytojai, skulptoriai, muzikantai, regėtojai, regintys Dievą akis į akį, visą savo gyvenimą lieka eidetiškai išsaknię savo kūriniuose. Juose gyvena liaudies siela... Prigimtinis žmogus, kuriam vaizdinys ir mintis sutampa... Magijos žmogus... tebėra gyvas šiuolaikiniame pasaulyje, apimančiame ir visą pirmąją praeitį; antra vertus, „emancipuoto žmogaus... pirmąjį magiškas somato-psichinis vienis yra išsiskaidęs... išorė ir vidus, pasaulis ir ego jo sąmonėje pavirto dualizmu“²⁹. Ar bėra ką pridurti Džono Lodžo teiginio naudai: „Nuo akmens amžiaus iki dabar – *quelle dégringolade* [koks nusiritimas]“!

Mums sunku suprasti pirmąjo žmogaus tikėjimą simbolių ritualų veiksmingumu visų pirma dėl to, kad mes ribotai tesuvokiame asmenybės pratęsimo galimybę, iš karto įsprausdami savo mintį į grynai fizinio priežastingumo rėmus. Mes pražiūrime tai, kad nors išankstinis ritualas ir nepasiunčia jokio fizinio poveikio norima kryptimi, pats ritualas yra šia kryptimi nukreiptos valios formali išraiška, o ši valia, atlikto ritualo paleista, vis dėlto irgi yra veiksmi jėga, bent tam tikru mastu neišvengiamai paveikianti visuminę aplinką. Šiaip ar taip, preliminarus „mimetinės

29 R. R. Schmidt. *Dawn of the Human Mind*, p. 1, 13, 89, 126, 212. Paskutinysis sakinytis gailiai pjaunasi su garsiaja Platono malda („Faidras“ 279.b–c): „...dievai, kiek tik čia jūsų esama, leiskite man tapti gražiu iš vidaus. O visa, ką tik turiu išorėje, tebūnie draugiška tam, kas yra mano viduje.“ [Platonas. *Faidras*. Iš graikų kalbos vertė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai, 1996, p. 96. – *Vert. past.*] Plg. „Bhagavad-gytą“ (VI.5–6) apie draugystę arba priešišumą tarp empirinio ir tikrojo „paties“. Šmitas, žinoma, kalba apie aiškį subjekto ir objekto skirtį, kurią numano įprastas „žinojimas“ – kaip tik tas „žinojimas“, kuris, tradicinės metafizikos požiūriu, yra *nevydė*, o dorovės požiūriu – „pirmaprade nuodėmė“, kurios užpelnis – mirtis (Pr. 3). Iškalbingi Šmito pasakymai šiuolaikinį civilizuoatą „išmanųjį“ žmogų apibūdina kaip atrofavusį, visiškai nuo aplinkos atitrūkusį asmenį. O kadangi jis tai vaizduojasi kaip žmogaus pakilimą, vadinasi, anie „regėtojai, regintys Dievą akis į akį“, kuriuose išsipildo liaudies siela, jam priklauso prie atavizmų, prie žemesnės rūšies žmonių, ir „dieviškas paveldas“ – tai kažkas tokio, ko būtina kuo greičiau atsikratyti.

magijos“ ritualas įveiksmia būsimos veiklos formalią priežastį, ar tai būtų žemdirbystės, ar karo menas, tad jo atlikėjas turi teisę tikėtis, jog ir tikroji veikla, jei tik pavyks ją įgyvendinti pagal numatytą planą, bus sėkminga. Mums atrodo keista, kad pirmykščiam mąstymui ritualas atstoja numatymą ne tik kaip būdą tarsi praminti būsimus žingsnius, bet ir kaip savotišką lūkestį, kuriame ateitis jau virtualiai tapusi tikrove. Užtat „pirmykščiai nujaučia ateities įvykį kaip esantį dabar“ – paleista jėga suveikia nedelsiant, „o jeigu jos padariniai pasirodo tik po tam tikro laiko, jie vis dėlto įsivaizduojami – ar veikia nujaučiami – kaip sukelti nedelsiant“³⁰.

Išties įspūdinga, jog kaip tik toji būseną, į kurią „sutelkta visa kur ir visa kada“ (Dantė), teologui ir metafizikui yra „dieviška“. Jos atžvilgiu, „visos būsenos, žiūrint iš esmės, yra vienalaikės amžinajame *dabar*“, o „tasai, kuris nesugeba ištrūkti iš laiko kaip akimirkų sekos, kad išvystų daiktus vienalaikius, bus nepajėgus suprasti nė jokios metafizinės tiesos“³¹.

Norime pasakyti, jog tai, kas „mums“ atrodo „laukinių“ gyvenime iracionalu ir tikrai gali būti nepraktiška, nes regimai nepadedą dorotis su fiziniomis jėgomis, iš tikrųjų yra pirmaprados metafizinės išvalgos pėdsakai. O jeigu laukinis ir pats, apskritai imant, nebesuvokia savo „dieviško paveldo“, tai toks jo aptemimas nėra nė kiek gėdingesnis už mūsų, kurie išvis nepripažįstame jo dvasinio paveldo vidinės esmės, nesuprasdami jos lygiai taip pat kaip jis. Anaipol nesakome, kad šiuolaikinis laukinis įkūnija pačią „pirmapradę būklę“, tačiau jo tikėjimai ir visas folkloro turinys yra šios būklės liudijimas. Mes sakome, kad iš tikrųjų pirmykštis žmogus, t. y. žmogus „prieš Nuopuolį“, nebūdamas nei filosofas, nei mokslininkas, vis dėlto buvo metafizinė būtybė ir, taikliais Boldvino Smito žodžiais tariant, „patyrė būtį kaip visumą“.

Be to, negalima sakyti, kad „pirmykštis“ žmogus niekuomet nesuvokia savo paveldo šaltinio. Tarkim, „Dr. Malinovskis pabrėžė, jog Trobriando salų čiabuvių požiūriu, magija (žemės ūkio ar kito) nėra žmogaus išradimas. Nuo neatmenamų laikų ji priklauso iš kartos į kartą perduodamam paveldui. Kaip visi socialiniai institutai, ji buvo sukurta mitiniais laikais herojų, padėjusių civilizacijos pamatus. Iš čia jos šventumas. Iš čia ir jos

veiksnumas“³². Kur kas rečiau archeologai, kaip V. André, išdrįsta pareikšti nuomonę, jog „užčiuopę archetipą – galutinį [meninio] pavidalo šaltinį, įsitikiname ne žemiausia, bet aukščiausia jo kilme“, ir pasakyti, jog „prasmingas pavidalas, kurio fizinė ir metafizinė pusės pradžioje sudarė pusiausvyrą, kol pasiekė mus, tolydžio prarado turinį“³³.

Trobriando saliečių paminėjimas ragina mus pateikti dar vieną atvejį, kuris iš pirmo žvilgsnio rodo tiesiog neįtikėtiną jų nepastabumą. Mat apie trobriandiečius, taip pat apie kai kuriuos australiečius pranešama, esą jie nesuvokia priežastinio ryšio tarp lytinės sueities ir dauginimosi – esą jų įsitikinimu, vaiko dvasiai įsigauti į moters iščias būtinos palankios aplinkybės, o viena pati sueitis gimimo nelemia³⁴. Išties neįtikėtina, kad čiabuviai, „kurių prigimtiniai gebėjimai ne prastesni nei bet kurio europiečio, jei tik ne geresni“³⁵, nesuvoktų jokio ryšio tarp lytinės sueities ir nėštumo. Kita vertus, aišku, kad jų dėmesys sutelktas ne į tai, ką galima pavadinti pagalbinėmis nėštumo sąlygomis, bet į jo pirminę priežastį³⁶. Jų nuostata iš esmės nesiskiria nuo visuotinės tradicijos, kuriai dauginimasis priklauso nuo veisiančiojo veiksnio, mitologų vadinamo „vaisingumo dvasia“ ar „vaisingumą skatinančia dievybe“, kuri yra ne kas kita kaip Dieviškasis Erotas, indų Kamadeva bei Gandharva, „Rigvedos“ (I.115.1) dvasinė Saulė, visa ko šaltinis ir gyvastis. Nuo jo „susijungimo su dirva“ priklauso derlius³⁷, kaip

32 Lévy-Bruhl, *L'expérience mystique*, p. 295.

33 W. Andrae, *Die ionische Säule*, „Schlusswort“.

34 M. F. Ashley Montagu, *Coming into Being among the Australian Aborigines*. London, 1937; B. Malinowski, *The Sexual Life of Savages*. London, 1929. Plg. Coomaraswamy, „Spiritual Paternity and the Puppet-Complex“, 1945.

35 Montagu, *Coming into Being*.

36 „Dievas, visokeriopos veisiančiosios galios viešpats“ (Hermio Trismegisto „Asklepijas“ III.21); „veisiančioji galia priklauso Dievui“ (*Summa Theologica* I.45.5); „nuo kurio kiekviena tėvystė danguje ir žemėje turi vardą“ (Ef 3.15). Gėlų giesmėse Kristaus ir Mergelės Marijos nuolat šaukiamasi kaip vaisingumą skatinančių dievybių, teikiančių prieauglį gyvuliams ir žmonėms. Atskiros frazės kone pažodžiui sutampa su „Rigvedos“ (VII.102.2): „Pardžanja, kuris įdeda sėklas į augalus, karves, kumeles, moteris“. „Ir nė vieno iš savųjų nevadinkite tėvu, nes turite vienintelį Tėvą danguje“ (Mt 23.9).

37 „Saulė yra visa ko judančio ir nejudančio *ātman*-as“ („Rigveda“ I.115.1). „Visos, kokios tik yra gimusios būtybės, tiek judančios, tiek nejudančios, yra gimusios iš dirvos jungties su dirvos pažinėju“ („Bhagavadgita“ XIII.26). „Tik dėl Jo bučinio (kvėptelėjimo), kurį jis suteikė savo vaikams, kiekvienas gali tarti 'aš esu'“ („Śatapatha brahmana“ VII.3.2.12). „Šviesa – tai veisiančioji galia“ („Taitirya samhita“ VII.1.1.1). Plg. Jn 1.4: „Jame buvo gyvybė, ir gyvybė buvo žmonių šviesa.“ „Kai tėvas iš tikrųjų išsviedžia save su sėkla į iščias, išties tatai Saulė išsviedžia

30 Lucien Lévy-Bruhl, *La Mentalité primitive*, Paris, 1922, p. 88, 290. Regimai neveiksnių ritualų pasitelkimą grynai praktiniams tikslams pasiekti supratingai nagrinėja Polas Radinas (*Primitive Man as Philosopher*, p. 15–18).

31 René Guénon, *La Métaphysique orientale*, Paris, 1939, p. 15, 17.

kad žmogus savo „dirvon“ pasėja kūniškąjį gyvybės dėmenį. Taigi, kaip sako [budistų] „Madžhima nikaja“ (I.265–266), pastojimui reikalingi trys dalykai: vyro ir moters sueitis, tinkamas moters periodas ir Gandharvos įsikišimas. Pirmieji du sudaro būtinas sąlygas, o trečiasis yra esminė priežastis. Dabar paaiškėja ir „Brihadarajanka upanišados“ (III.9.28.5) žodžių prasmė: „Sakyk ne ‘iš sėklos’, bet ‘iš to, kas gyva’ [sėkloje]“. „Sielos galia, kuri sėkloje, per joje sugaubtą dvasią pasidirba sau kūną“ (*Summa Theologica* III.32.11). Vadinas, drauge su Frydrichu Šileriu tikėdamas, jog „kūną pasidirba sau dvasia“ („Valenšteinas“ III.13), „pirmykštis“ žmogus visiškai sutinka su vienbalse šiuo klausimu tradicija ir netgi su krikščioniškąja doktrina: „Dvasia teikia gyvybę, o kūnas nieko neduoda“ (Jn 6.63).

Kaip matyti, trobriandiečio požiūris, kad lytinė sueitis tėra proga pastoti, kad vien jos negana, o būtina, kad gimdon įeitų „vaiko dvasia“, iš esmės sutampa su filosofų bei teologų metafiziniu mokymu. Nuomonė, esą „seni folkloriniai vaizdiniai“ prasiskverbia į raštus ir taip juos užteršia liaudies prietarais, apverčia tikrąją įvykių eigą. Iš tikrųjų kaip tik folkloriniai vaizdiniai yra taisyklės pavidalas, kuriuo liaudis priima ir perduoda iš kartos į kartą metafizinę doktriną. Liaudiškuoju savo pavidalu tam tikra doktrina gali būti ne visuomet iš karto atpažįstama, tačiau kol formulė perduodama neiškraipyta, ji išlieka suprantama. „Prietariai“ didžia dalimi yra ne šiaip kludiesiai, bet formulės, kurių turinys tapo užmirštas ir kurios užtat virto beprasmėmis – beje, dažnai kaip tik dėl to, kad pamirštas tapo pats mokymas.

Galima sakyti, jog Aristotelio („Žmogų pradeda žmogus ir Saulė“ – „Fizika“ II.2)³⁸, taip pat

save su sėkla į įščias“ („Džaiminyja upanišada brahmana“ III.10.4). Daugiau soliarinės tėvystės pavyzdžių žr. „Šatpatha brahmanoje“ (I.7.2.11: Saulė ir Žemė – visa ko gyvo tėvas ir motina); Dantės „Rojuje“ (XXII.116: Saulė – kiekvieno gyvo mirtingojo tėvas); Šv. Bonaventūros *De reductione artium ad theologiam* 21; *Mathnawī* I.3775; Plutarcho *Moralia* 368.c (*phōs... gonimon* „veisiančioji šviesa“) ir kt.

Dėl Dirvos pažinėjo galima pridurti, kad jo jungtis, ar susijungimas (*samyoga*) su Dirva nėra vien kognityvinis, bet erotinis: sanskrito *jñā* šia prasme sutampa su lotynų *gnoscere* ir anglų *know* [ir lietuvių *pažinti*] Biblijos sakinyje „Jokūbas pažino savo žmoną“. Soliarinis „pažinimas“ (visomis prasmėmis) atliekamas saulės spinduliais, išspinduliuojamais „akies“. Iš čia ritualas, kuriame žynys, vaizduodamas Pradžiatį (visa ką pradėjusį Tėvą Saulę), formaliai pažvelgia į aukotojo žmoną, tuo ją „apvaisindamas“, – metafizinis ritualas, kurį antropologas pavadintų „vaisingumo magija“. Daugiau žr. Coomaraswamy. *The Sun-kiss*, 1940.

38 Ją atitinka gėlų giesmės žodžiai „iš Gyvybės Dievo širdies ir mėnesinių“ (Carmichael, *Carmina gadelica*, II.119). Panašiai Senovės Egipte „gyvybė buvo kildinama iš vaisi-

minėtosios hindų („Džaiminyja upanišada brahmana“ III.10.4) ir budistų („Madžhima nikaja“ I.265–266) doktrinos savaip jungia metafizinę ir mokslinę gyvybės kilmės sampratą. Tai tik darsyk labai iškalbingai parodo, kad mokslinis ir metafizinis žiūros taškai anaipol ne prieštarauja vienas kitam, o veikia vienas kitą papildo.

Tepalietėme vos kelis folkloro „motyvus“. Esminis dalykas, kurį norėjome išskirti, – tai kad tokių motyvų visuma sudaro ištisą audinį tarpusavyje susijusių intelektualinių doktrinų, priskirtinų veikia pirmapradei išminčiai nei pirmykščiam mokslui, ir kad šios išminties šaltiniu nieku gyvu nelaikytina liaudis ar netgi – įprasta šio žodžio prasme – žmogus. Liaudies išmintis į praeitį siekia tą tašką, kuriame pasidaro nebeatskirama nuo pačios pirmaprados tradicijos, kurios pėdsakai mums geriau pažįstami iš dvasininkų bei aristokratų luomų meno. Ir būtent šia prasme, be jokių „demokratiščių“ užuominų, tautos tradicija, išreikšta jos kultūroje, iš tikrųjų yra Dievo žodis: *Vox populi vox dei*.

ANGLIŠKOJI ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Andrė, Valteris = Walter Andrae
 Bleikas, Viljamas = William Blake
 Valdemaras Deona = Waldemar Deonna
 Ekhartas, Johanas (Mokytojas) = Meister Johann Eckhart
 Freizeris, Džeimsas Džordžas = James George Frazer
 Genonas, Renė = René Guénon
 Jungas, Karlas Gustavas = Carl Gustav Jung
 Lerua, Olivjė = Olivier Leroy
 Levi-Briulis, Liusjenas = Lucien Lévy-Bruhl
 Lodžas, Džonas = John Lodge
 Malinovskis, Bronislavas = Bronislaw Malinowski (le. Bronisław Malinowski)
 Radinas, Polas = Paul Radin
 Ramakrišna, Šri = Śrī Rāmakrishna
 Romenas, Žiulis = Jules Romains
 Smitas, Boldvinas = Baldwin Smith
 Šileris, Frydrichas = Friedrich Schiller
 Šmitas, Robertas Rudolfas = Robert Rudolf Schmidt
 Tompsonas, D. F. = D. F. Thompson
 Vaithedas, Alfredas Nortas = Alfred North Whitehead

Sutrumpintas vertimas iš: Ananda K. Coomaraswamy. *Figures of Speech or Figures of Thought: the Traditional View of Art*. Edited by William Wroth. London: World Wisdom, 2007 (Luzac & Co., 1946), Chapter XV: Primitive mentality, pp. 191–211.

Iš anglų kalbos vertė ir parengė Dainius RAZAUSKAS.

nančiosios šviesos ir kuriančiojo žodžio... Saulės dievas Ra buvo aukščiausias kūrėjas, o jo kūrybos priemonės buvo akis, ‘Horo akis’, ir balsas, ‘dangaus balsas, griaustinis’; faraonas buvo laikomas gimęs iš Saulės ir žemiškos moters (Alexander Moret. *Du caractères religieux de la royauté pharaonique*, Paris, 1902, p. 40, 41).